

УДК 94:329.7ОУН(477.53)“1941/1942”

Віктор РЕВЕГУК

ПОХІДНІ ГРУПИ ОУН(М) НА ПОЛТАВЩИНІ (1941–1942)

Досліджено діяльність і трагічну долю підпілля Організації українських націоналістів (мельниківців) (ОУН (м)) на Полтавщині впродовж 1941–1942 рр. Ідентифіковано головних осіб націоналістичного підпілля, з'ясовано їхні долі.

Ключові слова: антифашистське підпілля, ОУН, Полтавщина.

Полтавську обл. окупували німецькі війська протягом вересня 1941 р. Більшість полтавців змирилися з нацистським режимом, як раніше з комуністичним, і замкнулися у власному горі та повсякденних побутових турботах. Лише одиниці виявилися здатними взяти участь в антифашистському русі Опору в рядах радянського чи українського націоналістичного підпілля. Якщо діяльність першого широко висвітлена в історико-краєзнавчій літературі, то участь другого донедавна була закритою темою для дослідників. Проте і в умовах державної незалежності України дослідження цієї проблеми стикається з багатьма труднощами, спричиненими насамперед браком документів. Позаяк боротьба ОУН–УПА в роки радянсько-німецької війни не одержала офіційного визнання на державному рівні, ті з них, що зберігаються в архівах Служби безпеки України (СБУ), стали доступними для дослідників лише останніми роками. Тому при роботі над темою авторові довелося вишукувати і систематизувати поодинокі факти в публікаціях тих дослідників, які вивчали історію ОУН–УПА, а також у спогадах (часто суперечливих) учасників націоналістичного підпілля. Деякі матеріали знайдено у фондах відомчого архіву СБУ та Державного архіву Полтавської області. Виявлені документи (переважно радянські й німецькі джерела) суб'єктивні, адже обидва тоталітарні режими вороже ставилися до національних змагань українського народу.

На початку радянсько-німецької війни із Західної України на Схід вирушили утворені ОУН похідні групи мельниківського і бандерівського спрямування, до складу яких за різними даними входило від 2,5 до 4 тис. осіб. Переважно молоді люди, щирі патріоти України, які в умовах німецької окупації прагнули згуртувати українців навколо національної ідеї і повести їх на боротьбу за свободу та незалежність своєї Батьківщини, яка потерпала під гнітом двох тоталітарних режимів – сталінського і гітлерівського¹.

Шлях похідних груп на Слобожанщину і Донбас пролягав через Полтавщину. Одну з них (мельниківців) очолював Ярослав Якимець. Серед членів були й полтавці – учасники визвольних змагань 1917–1921 рр., які не з власної волі опинилися на

¹ *Сергійчук В.* ОУН–УПА в роки війни. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – Київ: Дніпро, 1996. – С. 246.

еміграції. Зокрема протягом 17–19 липня 1941 р. на Схід вирушили Іван Гармаш, Григорій Падалка, Юрій і Денис Матвіїв, Іван Прохват, Степан Шахрай, Володимир Бідик і Марія Безпалова². При кінці вересня 1941 р. до Полтави переведені голова Вінницького обласного проводу ОУН Василь Яровий (“Бойко”, “Микола”) та референт обласного жіночого проводу, прізвище якої невідоме. Учасники похідних груп проходили короткотермінові курси, до програми котрих входили такі теми: ідеологічні засади ОУН, марксизм і московський більшовизм, стратегія і тактика похідних груп на центральних та східних теренах України, пропаганда й агітація тощо³.

5 жовтня 1941 р. у Києві з учасників Української революції 1917–1921 рр., уцілілих після “великого терору” 30-х років представників української інтелігенції та членів ОУН(м) була створена Українська Національна Рада (УНР), яку очолив проф. Микола Величківський. УНР мала представляти український народ перед німецькою окупаційною владою, дбати про стан і розвиток народного господарства та добробут населення, сприяти розвитку української культури, освіти й національного життя. Вона мала опиратися на обласні та районні ради, до яких би залучалися всі українські державотворчі елементи. Системі більшовицьких рад (“советів”) належало надати український національно-державницький зміст.

Представниками УНР на Полтавщині були Богдан Онуфрик і Петро Чуй. Б. Онуфрик (“Коник”) – уродженець м. Рогатина на Галичині, “молодий чоловік невиразного віку, блідавий шатен ледь похилої постави, з виразом на обличчі хворого на якусь хронічну шлункову недугу”⁴. Б. Онуфрик і П. Чуй мали сформувані з українських патріотів органи допоміжної окупаційної адміністрації, адже легальна робота в них створювала сприятливіші умови для пропаганди ідеї української державності, а також утворювати молодіжні спортивні організації “Січ”, осередки Українського Червоного Хреста (УЧХ) і громади Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ). Зі собою, крім націоналістичної літератури, вони привезли для поширення серед полтавців портрети Симона Петлюри, Євгена Коновальця й Андрія Мельника з написом “Символи боротьби за Україну” та Конституцією УНР 1919 р., яку давали читати довіреним людям. Разом із посланцями УНР до Полтави прибули і декілька галичан, але полтавцями вони були незадоволені – надто вражені більшовизмом. До них останні також ставилися насторожено. Найбільший успіх у пропаганді національної ідеї члени похідних груп ОУН мали серед української інтелігенції⁵.

Перша нарада українських патріотів із представниками УНР відбулася в середині листопада в кабінеті П. Чуя, потім її продовжили на квартирі Ф. Борківського в Карпінському провулку. На нараді було близько 15 осіб, серед них Б. Онуфрик, П. Чуй, П. Наконечний, Сивобородько та ін. “Коник” заявив, що під протекцією Німеччини, як у 1918 р., буде створена Українська держава й українська армія, колгоспи німці розпустять, а землю повернуть селянам. Ф. Борківський повідомив, що в Києві створена УНР і він є її представником на Полтавщині, та закликав учасників наради до праці в ім’я України. Потім присутні прийняли присягу на

² Там само.

³ *Мартинюк М.* Спогади з підпілля / М. Мартинюк. – Лондон, 2000. – С. 25.

⁴ *Сарма-Соколовський М.* Червона плащаниця / М. Сарма-Соколовський // Київ. – 1997. – № 3–4. – С. 82.

⁵ Архів управління Служби безпеки України в Полтавській області (далі – Архів УСБУ ПО). – Спр. 4978. – Т. 1. – Арк. 46.

вірність Україні, й “Коник” роздав їм портрети А. Мельника та зображення українського герба – Тризуба⁶.

На нараді була також створена обласна рада УНР, яку очолив Ф. Борківський, а членами президії обрали викладача української мови Полтавського педагогічного інституту Олександра (Олеся) Дигаса, колишнього старшину армії УНР Петра Дейнеку і члена похідної групи ОУН Семена Клименка. Зв’язковим між Президією УНР у Києві й Полтавською обласною радою був Зенон Городиський, який пізніше опублікував цікаві спогади про діяльність УНР⁷.

Після нетривалого перебування в Полтаві Б. Онуфрик вирушив на Слобожанщину. Ідучи пішки з Полтави до Харкова, він, за спогадами Осипа Жалоби, в Іскрівці, Чутовому, Коломаку, Валках і Люботині скликав збори місцевої інтелігенції та української людності і за їх рекомендаціями підбирав “ідейних українців” на посади районних і сільських старост. Б. Онуфрик мав із собою “інтендантський мішок”, з якого виймав та розвішував на сільських управах українські синьо-жовті прапори⁸. Після створення в Харкові Українського громадського комітету він декілька разів знову повертався до Полтави для згуртування українських національних сил.

Федір Борківський народився 1902 р. у Полтаві, мав вищу фінансову освіту. Проходив у справі Співки визволення України, був засуджений, покарання відбував у Соловецькому таборі особливого призначення. Напередодні радянсько-німецької війни працював бухгалтером Полтавського хлібзаводу. Посаду голови Полтавської міської управи обіймав із жовтня 1941 р. Своім заступником призначив інженера хлібзаводу Сивобородька, якого добре знав по спільній роботі. “Коник” пропонував німцям призначити Ф. Борківського губернатором Полтавської обл., але вони не дозволили. Заборонили і створювати спортивні товариства “Січ”, хоча “Коник” уже підібрав для них інструкторів.

Якщо “Коник” більше переймався створенням українських органів місцевої влади, то уродженець Волині 25-річний Петро Чуй формував поліцейські структури на місцях. Із цією метою він постійно їздив районами і містами Полтавщини. У справах поліції до нього також приїжджали представники з районів. Із кандидатами на службу в поліції П. Чуй проводив співбесіди, під час яких переконував, що потрібно створювати українські військові формування й українську владу на місцях⁹. Зважаючи на активність, українські патріоти вважали його керівником Полтавської обласної поліції, але такої структури в період німецької окупації не існувало.

Як свідчили пізніше поліцаї, яких заарештувала радянська контррозвідка, інструктором з організації поліції на Полтавщині спершу був Юрій Міхневський, який називав себе полковником армії УНР часів визвольних змагань 1917–1921 рр., але чи був він членом похідних груп ОУН, чи ні, – достеменно не відомо, як невідомо і його подальша доля. Він вважав, що українські націоналісти мають будувати Українську державу під протекцією Німеччини, а її лідером має бути полковник А. Мельник. Невдовзі він відбув до Києва і його справу продовжив П. Чуй. І Ю. Міхневський, і П. Чуй наказували поліцаям носити Тризуб та синьо-жовту

⁶ Архів УСБУ ПО – Спр. 4978. – Т. 1. – Арк. 51.

⁷ *Городиський З.* Українська Національна Рада / З. Городиський. – Київ, 1993. – С. 53

⁸ *Жалоба О.* В поході на Схід / О. Жалоба // На зов Києва. Український націоналізм у другій світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. – Київ, 1993. – С. 303.

⁹ Архів УСБУ ПО. – Спр. 8133. – Арк. 17.

пов'язку на лівій руці вище ліктя. На переконання мельниківців, українська поліція в перспективі мала стати збройним формуванням українського національно-визвольного руху.

До кінця 1941 р. полтавська поліція вважалася українською, але 17 грудня німецькі жандарми заарештували майже увесь її керівний склад, який набрав П. Чуй, звинувативши їх у націоналізмі. П. Чуя заарештували у Кременчуці, при цьому жорстоко побили, але не розстріляли. У доступних для автора цих рядків джерелах його прізвище більше не згадується. Декого із заарештованих (О. Настенка, С. Мирошниченка, О. Дигаса та ін.) німці пізніше відпустили, і вони перейшли на роботу до міської управи. Рядових поліцаїв розпустили й надалі після прискіпливої перевірки приймали до поліції в індивідуальному порядку. Використання української національної символіки було заборонене. Українську поліцію переведено на становище допоміжної (шущманів) при німецькій жандармерії.

Будучи в Полтаві, “Коник” загітував піти служити в поліцію колишніх полтавських гімназистів, учасників визвольних змагань 1917–1921 рр., а пізніше емігрантів із Франції Олександра Шаруду й Івана Клименка, які восени 1941 р. повернулися з чужини на Батьківщину і пристали до мельниківців, хоча на еміграції вважали себе прибічниками гетьмана П. Скоропадського. У перемогу Гітлера вони не вірили, за розкол ОУН напередодні радянсько-німецької війни не одобрювали ні С. Бандеру, ні А. Мельника. О. Шаруда, згадував М. Соколовський, – “великий і дебелий, з чорною густою чуприною козака-запорожця, бракувало лише довгих вус”.

Іван Клименко – родом з Оржиці, “трохи менший, мав шляхетну поставу і горбоносе обличчя Івана Гонти, рахманні, замислені очі”¹⁰. О. Шаруду й І. Клименка німці також вигнали з поліції, але доля двох давніх друзів склалася по-різному: О. Шаруда виїхав на свою батьківщину – в с. Шишаки, невдовзі німці призначили його старостою району. У 1943 р. пішов разом із ними на Захід, а після війни опинився за океаном – у м. Торонто, де і помер у 1970 р. І. Клименка заарештували – він загинув у стінах Гестапо.

До формування поліції в Лубнах також долучилися похідні групи ОУН. На початку 1942 р. до міста прибули Микола Мосійчук (“Мосюк”) і Степан Верещак (“Верещак”). Їм обом було років по 25-30. Степан – атлетичної статури, широкоплечий, світловолосий із блакитними очима. Микола – вище середнього зросту, чорнявий, трішки кирпатий. Обоє їх за дружньою бесідою часто бачили серед місцевої молоді. Старшим вважався вольовий Степан. Його улюбленим висловом був: “Або волю здобувати, або дома не бути”.

Микола влаштувався охоронцем у лубенській тюрмі, а Степан деякий час служив у німецькій тиловій установі, а потім теж перейшов до в'язниці. Відповідно до своїх можливостей вони намагалися полегшити становище ув'язнених: влаштовували їм зустрічі з рідними, передавали харчі й одяг. Відомий лубенський дослідник О. Карпенко знайшов живих родичів ув'язнених, які пам'ятають добрі справи хлопців “з галицькою говіркою”. Микола і Степан невдовзі подружили з начальником лубенської поліції Колодяжним, можливо людиною П. Чуя (до війни він працював учителем ботаніки), і схилили його до сприйняття української

¹⁰ *Реvegук В.* Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941–1945) / В. Реvegук. – Полтава: “Дивосвіт”, 2010. – С. 196.

національної ідеї. На прохання галичан дружина Колодяжного пошила український синьо-жовтий прапор (пізніше його знайшли гестапівці під час обшуку). Цей прапор і зв'язок начальника поліції з українськими націоналістами став причиною його арешту та розстрілу у грудні 1942 р.

Після прибуття німецької зондеркоманди з Кременчука лубенським краєм вкотре прокотилася хвиля репресій. Лубенська тюрма була переповнена. Допити, катування і розстріли стали звичним явищем. Цього далі не могли терпіти галичани. Рано-вранці, перед тим як заарештованих мали відправити на розстріл, вони вбили начальника тюрми та декількох охоронців і зникли. Прихисток знайшли в помешканні Євдокії Табакової та попросили зайти до жінки-фельдшера в'язниці та взяти в неї медикаменти. Фельдшер виявилася зрадницею й повідомила поліцію. Втікачів оточили. Під час перестрілки, коли зрозуміли, що врятуватися неможливо, Степан і Микола застрелилися. Останніми їх словами були: “Слава Україні!”¹¹.

Полтавські чекісти вважали, що одним з осередків українських патріотів, прихильників ОУН(м), була обласна сільськогосподарська управа, яку очолював Матвій Лещенко. Народився він 1903 р. в Опішні в бідній селянській родині. Закінчив Полтавську школу садівництва та Херсонський сільськогосподарський інститут, працював учителем біології у школах й агрономом у різних радянських бюрократичних структурах. Кар'єру в системі радянсько-господарської номенклатури не зробив, бо був позапартійним і перебував під підозрою в “компетентних органах” СРСР. У злочинній сутності комуністичного режиму М. Лещенко остаточно переконався під час Голодомору 1932–1933 рр. Завдяки доступу до статистики смертності він дізнався про жахливі втрати, які поніс український народ під час цієї трагедії. У 1933 р. від голоду помер його батько, в 1932 р. заарештували одного брата, в 1938 р. – другого і про їх долю нічого не було відомо. У кінці 1941 р. М. Лещенко отримав від Ф. Борківського 10 емблем Тризуба та декілька портретів А. Мельника й наказав розвішати їх у кабінетах управи, але за 10-12 днів за наказом німецького “шефа” їх прибрали¹².

Директором молокотресту, що входив до системи обласної сільськогосподарської управи, працював Тимофій Грищенко. У 1918 р. він добровільно вступив до армії УНР, боронив Україну від червоних напасників, але гетьманського режиму не сприйняв і втік додому. Максим Борохович очолював трест державних маєтків (колишніх радгоспів), допомагав УЧХ й УАПЦ продуктами. Під час поїздок районами області поширював націоналістичну літературу, яку надавав йому “Коник”, пропагував ідеї української державності. У кабінеті М. Бороховича висіли портрети Т. Шевченка й А. Мельника, але німецький “шеф” сільгоспуправи вважав, що в українських націоналістів має бути лише один вождь – Гітлер і наказав зняти портрет А. Мельника¹³.

Перше знайомство похідних груп ОУН із представниками полтавської інтелігенції відбулося в листопаді 1941 р. на нараді, яку скликав О. Дигас, із приводу передачі Спаської церкви УАПЦ. Там полтавські інтелігенти вперше дізналися про існування ОУН та її похідних груп, ознайомилися з програмними засадами

¹¹ Карпенко О. Націоналістичне підпілля на Лубенщині / О. Карпенко // Вісник (Лубни). – 2013. – 13 березня.

¹² Архів УСБУ ПО. – Спр. 4978. – Т. 1. – Арк. 142.

¹³ Там само. – Арк. 246.

українських націоналістів та методами легальної і нелегальної діяльності в боротьбі за створення самостійної Української держави в умовах німецької окупації.

На початку грудня 1941 р. скликали нараду причетних до освітньої роботи українських патріотів, на якій були присутні Г. Ващенко, О. Дигас, Ф. Пошивайло, І. Ребро, А. Багмет, В. Мигаль та ін. Її учасники обговорили питання видання підручників для українських початкових шкіл, адже розбудова української національної школи – одне з пріоритетних завдань похідних груп ОУН. Провідні полтавські вчителі-методисти відразу ж приступили до їх складання і вже на початку 1942 р. вперше в Україні в умовах ворожої окупації видрукували український буквар, читанку для 1–4 класів, підручник з української та німецької мов, шкільний збірник українських пісень. У фондах Державного архіву Полтавської області збереглися окремі з названих підручників, зокрема “Рідне слово” (український буквар для початкової школи), складений О. Кустоляном із допомогою вчителів Гармаша, Голубицької, Горєва та Гревцова. Методичну допомогу авторам букваря надали відомі вчителі-методисти Ф. Пошивайло та І. Михайленко. Тираж підручника на той час був значним – 10 тис. примірників. Буквар не мав ідеологічного забарвлення і мав виховувати українських патріотів: прищеплювати любов до рідної землі, природи, української мови. Приказки були близькими і зрозумілими для дітей. Опановуючи буквар, вони ознайомилися із знаряддями праці, рослинним і тваринним світом України, з основами християнської моралі.

За декілька днів знову відбулася нарада націоналістів із представниками української інтелігенції, на якій обговорювали репертуар і роботу міського театру. Учасники наради вирішили всіляко сприяти розвитку театру, зберігаючи його національне обличчя і наповнюючи репертуар виставами українських драматургів-класиків¹⁴.

Значного поширення серед полтавців набула розповсюджувана підпіллям ОУН(м) брошура “Україна в боротьбі” без зазначення автора, місця і року видання. Вона була розрахована на жителів підрадянської України, які опинилися під німецькою окупацією. Відповідно до концепції М. Грушевського автор коротко переповідав багатомісячну історію України, яка зводилася до боротьби народу за своє виживання. Наголошував, що найбільших втрат українська нація зазнала під час московсько-більшовицької окупації, коли було розстріляно, замучено голодом і вислано на чужину понад 8 млн українців, а з “українського хлібороба зробили злиденного кріпака в колгоспах і радгоспах”. Невідомі автори брошури закликали українців орієнтуватися на європейські цінності та стверджували, що “українськими союзниками можуть бути лише вороги ворогів України”¹⁵.

У листопаді 1941 р. у Пирятині за кошти видавництва місцевої газети “Українське слово” був надрукований і поширений всією Полтавщиною “Малий буквар”, в якому вмістили 50 патріотичних поезій Т. Шевченка. Епіграфом до видання слугували слова поета:

Борітеся – поборете:
Вам Бог помагає,
За вас сила, за вас доля
І правда святая.

¹⁴ Архів УСБУ ПО. – Спр. 19188. – Арк. 28.

¹⁵ Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. Р-8676. – Оп. 2. – Спр. 35. – Арк. 15.

Цікава передмова до цього видання редактора газети Івана Сенька. Вона свідчить, що її автор поділяв ідеологію українського націоналізму, а можливо, і сам був членом ОУН. І. Сенько писав: “Творчість Шевченка збуджувала почуття національної свідомості, виховувала покоління в націоналістичному дусі і запалювала до боротьби за звільнення України. Його ідея визвольної боротьби – це ідея Петлюри–Коновальця, ідея ОУН, що веде український народ до створення Самостійної Соборної Української Держави”¹⁶.

Першим редактором обласного часопису “Голос Полтавщини” за рекомендацією Ф. Борківського став М. Заборовський – колишній боротьбист і в’язень сумнозвісного Соловецького концтабору. За місяць німці усунули його з цієї посади за “український націоналізм”. Ставши членом націоналістичного підпілля, Микола Заборовський виконував обов’язки зв’язківця. У травні 1942 р. у Києві потрапив до рук Гестапо і його відправили до концтабору в Бердичеві, але з допомогою підпілля втік звідти, добрався до Волині й долучився до боротьби УПА¹⁷. Подальша його доля невідома.

Наступником Миколи Заборовського став Петро Сагайдачний (можливо, це – псевдо). Він мав завдання Проводу ОУН(м) налагодити видання української періодики на окупованих німцями теренах Центральної і Східної України. П. Сагайдачний – галичанин, побратим полковника А. Мельника, чотар корпусу Січових Стрільців доби Української революції, ветеран Української військової організації (УВО) й ОУН. Попри жорстоку німецьку цензуру на шпальтах “Голосу Полтавщини”, крім обов’язкових повідомлень німецької влади та розпоряджень міської управи, друкували патріотичні вірші українських поетів, зокрема Олександра Олеся, розповіді про героїв Крут і Базару, біографії визначних діячів українського національно-визвольного руху М. Драгоманова, В. Винниченка, С. Петлюри, Є. Коновальця та ін.

Налагодивши видання “Голосу Полтавщини”, П. Сагайдачний переїхав до Харкова, де очолив редакцію всеукраїнської окупаційної газети “Нова Україна”. Його місце посів знаний український педагог, професор Полтавського педагогічного інституту Григорій Ващенко, але обов’язки він виконував формально і жодного слова за своїм підписом не надрукував у ньому. Контроль над “Голосом Полтавщини” став особливо жорстким, коли газета з лютого 1942 р. перейшла під підпорядкування відділу пропаганди німецької адміністрації. “Шефом” газети німці призначили зондерфюрера Ротермунда. Місцевий матеріал у перекладі німецькою мовою йому передавали для перегляду, а після набору разом з оригіналом – для цензури.

При кінці зими 1942 р. із Києва до Полтави прибув представник Проводу ОУН(м) й одночасно один із керівників Центральної управи УЧХ Діхтяр, який привіз нелегальну літературу націоналістичного змісту та провів нараду з керівництвом мельниківського підпілля в місті. На ній розглядали питання розширення впливу ОУН у селах Полтавщини, створення там осередків національного відродження і залучення до них сільської інтелігенції й УАПЦ. Серед нелегальних

¹⁶ ДАПО. – Ф. Р-8676. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 7.

¹⁷ В’юн Г. Під знаком Червоного Хреста в Полтаві. 1941–1942: Спогад-звіт для історії / Г. В’юн // Гомін долі. Українське національне життя Полтавщини в роки Другої світової війни (1941–1945). – Полтава, 2007. – С. 49.

видань державницького змісту переважав журнал “Сурма” та невелика за розміром книга невідомого автора “Симон Петлюра”.

Полтавське відділення УЧХ поряд з УАПЦ стало легальним осередком, навколо якого гуртувалися всі національно свідомі українські елементи, зокрема і підпілля ОУН. У спогадах про співпрацю з українськими патріотами Г. В’юн писала: “Зовсім природно в колах нашого товариства знайшло значну підтримку українське національно-визвольне підпілля, очолюване тоді, як відомо, двома відлами ОУН. Правда, з причин наявної тоді ворожнечі між цими двома відлами... ми, тобто актив товариства, не пристали ні до одного з цих відламів, хоч допомагали, як могли, обом їм у тих видах їхньої праці, які ми вважали тоді доцільними й національно-корисними. Зокрема, ми допомагали в улаштуванні побуту й нав’язанні контактів з місцевим населенням тим діячам підпілля ОУН з західних українських земель, які працювали тоді в Полтаві й на Полтавщині”¹⁸.

Важко говорити про чисельність націоналістичного підпілля в Полтаві, адже фіксованого членства в ОУН не було, бо це порушувало б елементарні правила конспірації. Чекісти вважали, що в Полтаві членами ОУН були 23 особи¹⁹. Степан Грига на допиті у стінах Національного комітету внутрішніх справ (НКВС) 19 жовтня 1943 р. свідчив, що до мельниківського підпілля входило близько 30 осіб із жителів Полтави та навколишніх сіл²⁰. Із підпіллям ОУН тісно співпрацювали представники української інтелігенції міста: перший за часів окупації директор художньо-драматичного театру Яків Шраменко, художник театру Яків Запорожченко, хорист театру Петро Дейнега, начальник персонального відділу міської управи Микола Лебединський (пізніше його замінив на цій посаді Олександр Настенко), заступник начальника адміністративного відділу управи Віктор Мигаль, знаний лікар Петро Марченко та ін.

Основним завданням українських патріотів, як вказував у доповідній записці нарком НКВС УРСР В. Рясний на ім’я М. Хрущова, було ведення націоналістичної пропаганди серед населення та військовополонених, яким вони доносили “ідеї боротьби з більшовиками, а також з німцями, за створення «самостійної Української держави»”²¹. Найбільш сприятливий ґрунт вона знаходила серед національно-свідомої української інтелігенції та селянства, серед якого домінували сильні антиколгоспні настрої. Серед завдань українських націоналістів було залучення нових членів до свого підпілля та створення фонду допомоги сім’ям українських патріотів, яких репресував комуністичний режим. Ідею державної незалежності України підпілля ОУН (м) пропагували під час збирання продуктів, грошей та одягу для радянських військовополонених, якими опікувався УЧХ. Із цією метою вони неодноразово відвідували Котельву, Нові Санжари, Опішню, Диканьку, Мачухи тощо.

Якщо на початку окупації нацисти ставилися до спроб українського національного відродження насторожено і зі зневажливою байдужістю, то надалі почали вбачати в ньому джерело неприємного клопоту для себе. З весни 1942 р. почалося

¹⁸ В’юн Г. Під знаком Червоного Хреста в Полтаві... – С. 49.

¹⁹ Архів УСБУ ПО. – Спр. 4978. – Т. 2. – Арк. 335.

²⁰ Полтавська Петлюріана. Матеріали шостих Петлюрівських читань (м. Полтава, 22 серпня, 2002 р.). – Полтава, 2003. – Число 5. – С. 175.

²¹ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Білас. – Київ, 1994. – С. 404.

переслідування будь-яких виявів українського національного життя. Зі шпальт українських окупаційних газет зникають публікації про героїчні сторінки історії України, зменшується кількість повідомлень про місцеве життя. Нацисти заборонили виконувати гімн “Ще не вмерла Україна”, діяльність “Просвіти” й інших громадських об’єднань. Водночас посилилася пропаганда нацистської ідеології.

Першими жертвами нацистського терору стали учасники похідних груп ОУН – молоді підпільники-націоналісти, які прибули на Полтавщину з Галичини й еміграції, щоб допомогти полтавцям у розбудові національного життя. Завдяки спільним клопотанням полтавського осередку УЧХ та Полтавської міської управи перших в’язнів вдалося врятувати від розправи, але в кінці березня 1942 р., невдовзі після Шевченківських свят, які урочисто пройшли у приміщенні міської управи, було заарештовано і її керівництво на чолі з Ф. Борківським. Разом із ним без суду і слідства німці таємно розстріляли О. Дигаса та П. Дейнеку.

Одним із наслідків терору нацистів проти українських патріотів стала фактична ліквідація обласної сільськогосподарської управи під назвою “Українське допоміжне бюро при сільськогосподарській комендатурі” (Вікадо). Ветеринарний відділ та управління машинно-тракторними базами (колишні МТС) були виділені в окремі управлінські структури, а решта підрозділів управління стали відділами німецької сільськогосподарської комендатури, на чолі кожного з них нацисти поставили своїх “шефів”. Майже повністю змінили й керівництво управління. Т. Грищенко Гестапо заарештувало, але за два тижні відпустило²².

Після погрому керівництва Полтавської міської управи й заборони 1 серпня 1942 р. діяльності УЧХ рятувати українських патріотів уже було нікому. Єдиним прихистком для них стала УАПЦ. Справу боротьби за свободу і незалежність України перебрали на себе бандерівці.

Victor Revehuk. The OUN-M expeditionary groups in Poltava Region (1941–1942)

The article examines the activities and the tragic fate of the Organisation of Ukrainian Nationalists “Melnykivtsi” (OUN-M) underground in Poltava Region in 1941–1942. It identifies the key persons and highlights their destinies.

Key words: antifascist underground, the OUN, Poltava Region.

Віктор Ревегук. Походные группы ОУН (мельниковцев) на Полтавщине (1941–1942)

В статье исследуется деятельность и трагическая судьба подполья ОУН (мельниковцы) на Полтавщине в течение 1941–1942 гг. Идентифицировано ключевых лиц националистического подполья, выяснено их судьбы.

Ключевые слова: антифашистское подполье, Организация украинских националистов (ОУН), Полтавщина.

²² Архів УСБУ ПО. – Спр. 4978. – Т. 1. – Арк. 248.